

**Advies curriculum Nederlands
in de bovenbouw van het voortgezet
onderwijs**

**LEVENDE
Talen**

NEDERLANDS

2019

LEVENDE Talen

Nederlands

Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap verzocht Levende Talen Nederlands een notitie op te stellen over de rol van het vak Nederlands in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs in de verschillende onderwijssoorten, en over het uitwerken van de bouwstenen voor de bovenbouw van het vo.

Vernieuwing van het curriculum Nederlands is hard nodig. Levende Talen Nederlands pleit ervoor, gezien de status van het vak als kernvak, blijkend ook uit het wettelijk vastgelegde Referentiekader taal, aan de opstelling van een nieuw curriculum en de invoering daarvan voorrang te verlenen, desnoods los van de besluitvorming over de curriculumvoorstellen voor andere vakken. Er heerst allang de wens onder docenten Nederlands om de examenprogramma's te veranderen, omdat die een negatief effect hebben op het voorafgaande onderwijs, terwijl dat juist zo'n nood heeft aan versterking en verrijking.

In ons antwoord op de gestelde vragen zijn zes aanbevelingen vervat, gericht aan het ministerie van OC&W:

Aanbeveling 1: Onderken de dringendheid van de vernieuwing van het schoolvak Nederlands.....	4
Aanbeveling 2: Bevorder dat de beheersing van het Nederlands de verantwoordelijkheid is van alle onderwijsgeevenden.....	5
Aanbeveling 3: Borg de centrale rol van het Nederlands en het schoolvak Nederlands in alle onderwijssoorten	6
Aanbeveling 4: Creëer sectorspecifieke profielen voor het vak Nederlands met behoud van het algemeen vormende karakter	8
Aanbeveling 5: Bevorder een snelle procedure om tot examenprogramma's en een referentiekader Nederlands te komen.....	11
Aanbeveling 6: Voer de vernieuwing verantwoord en respectvol in.....	15

Namens het bestuur van Levende Talen Nederlands,
Gert Rijlaarsdam, voorzitter

ADVIES CURRICULUM NEDERLANDS BOVENBOUW

INHOUD

1.	De dringendheid van een nieuw curriculum Nederlands.....	4
2.	Aard en positie van het Nederlands en het schoolvak Nederlands in het voortgezet onderwijs.....	5
2.1.	Onderwijs Nederlands.....	6
2.2.	Onderwijs in het Nederlands.....	6
2.3.	Docenten Nederlands.....	7
3.	Specifieke invulling van het schoolvak Nederlands.....	8
3.1.	On- en laaggeletterdheid.....	8
3.2.	Vmbo.....	9
3.3.	Havo.....	9
3.4.	Vwo.....	9
3.5.	Verdiepingsprogramma's in havo en vwo.....	10
4.	Wat is er nodig?.....	11
4.1.	Een nieuw referentiekader Taal.....	11
4.2.	Een nieuw examenprogramma.....	12
4.3.	Inspirerende voorbeelden.....	13
5.	Invoeringsondersteunende maatregelen (vmbo, havo, vwo).....	15
5.1.	Samenhang tussen leerdomeinen.....	15
5.2.	Samenhang binnen een leerdomein.....	16
5.3.	Nieuwe onderwijsinhouden.....	17
5.4.	Invoering en de rol van de vakvereniging.....	17
6.	Colofon.....	19

ADVIES CURRICULUM NEDERLANDS BOVENBOUW

1. DE DRINGENDHEID VAN EEN NIEUW CURRICULUM NEDERLANDS

AANBEVELING 1: ONDERKEN DE DRINGENDHEID VAN DE VERNIEUWING VAN HET SCHOOLVAK NEDERLANDS

Het beheersen van het Nederlands in woord en geschrift¹ is nodig voor (voortgezette) studie, (voorbereiding op) werk en maatschappelijk functioneren als burger, opvoeder, kiezer, consument en deelnemer aan en drager van cultuur. Beheersing van het Nederlands en inzichten in en waarderingen van taal, taalgebruik en teksten is daartoe onontbeerlijk.

Nederlands is onmisbaar, het onderwijs daarin moet daarom zo sterk mogelijk zijn. Het is hoog tijd dat het schoolvak Nederlands herzien wordt. De omstandigheden zijn danig veranderd: globalisering, meertaligheid, taalculturele heterogeniteit van de leerlingenpopulatie, ongebreidelde informatiestromen in alle talen die stante pede in vertaling op het internet beschikbaar zijn, digitale deelname aan communicatieculturen in andere taalregio's, de toegenomen heterogeniteit in taalvaardigheidsontwikkeling binnen leerjaren. De omstandigheden vergen deels andere onderwijsinhouden, in de lijn van de voorstellen van Curriculum.nu. Tegelijkertijd belemmeren de huidige examenprogramma's de ontwikkeling van het schoolvak.

Voer daarom snel een nieuw bovenbouwprogramma Nederlands in, dat stoelt op de beschrijvingen van het onderwijsaanbod Nederlands van Curriculum.nu. Dat komt neer op:

1. Definieer de aard en positie van het Nederlands in het curriculum en de positie van het schoolvak Nederlands in het bijzonder, en draag de consequenties daarvan uit (hoofdstuk 2).
2. Laat sectorprofielen voor het vak Nederlands uitwerken (vmbo) en specifieke programma's voor havo en vwo (hoofdstuk 3).
3. Sla de uitwerking van bouwstenen voor de bovenbouw over, en laat een nieuw examenprogramma en een nieuw referentiekader ontwerpen (hoofdstuk 4).
4. Bied inzicht in die invoeringsbevorderende condities die de overheid zal scheppen voor invoering van de veranderingen (hoofdstuk 5).

¹ *Woord en geschrift; een gebeiteld woordpaar, dat nu ook verwijst naar digitale en multimodale communicatie.*

2. AARD EN POSITIE VAN HET NEDERLANDS EN HET SCHOOLVAK NEDERLANDS IN HET VOORTGEZET ONDERWIJS

AANBEVELING 2: BEVORDER DAT DE BEHEERSING VAN HET NEDERLANDS DE VERANTWOORDELIJKHEID IS VAN ALLE ONDERWIJSGEVENDEN

In Nederland is Nederlands de primaire onderwijstaal.

Alle betrokkenen bij het voortgezet onderwijs zijn ervoor verantwoordelijk dat leerlingen hun taal- en culturele vaardigheden zodanig beheersen dat zij

1. mondig kunnen deelnemen aan de samenleving,
2. zich kwalificeren voor een volgend studietraject en arbeidsmarkt,
3. zich ontwikkelen als persoon.

De beheersing van het Nederlands speelt in alle drie deze doeldomeinen een cruciale rol. Zonder lezen geen kennis, zonder schrijven geen stem, zonder taalbeheersing en inzicht in taalgebruik geen effectieve communicatie. Het Nederlands is daarom voor alle leerlingen, in alle onderwijssectoren, in alle schoolvakken, het medium van alle leren.

1. voor het verwerven van kennis en inzichten
2. voor het construeren van inzichten (taal- en denkontwikkeling)
3. voor het communiceren over die kennis en inzichten.

Het schoolvak Nederlands draagt een heel specifieke verantwoordelijkheid in het Nederlandse curriculum. Het heeft de eerste en de centrale verantwoordelijkheid om leerlingen verder te brengen in hun taalbeheersing en hun taalculturele inzichten. Bij Nederlands leren leerlingen informatie te verwerven, te beoordelen, te integreren, te verwerken en erover te communiceren, en de creatieve en literaire mogelijkheden van taal te benutten en te waarderen. Bij andere vakken gebruiken en oefenen leerlingen die vaardigheden en die inzichten in taalgebruik, passen zij die toe, en oefenen zij hun taalbeheersing, meer of minder bewust. Voor alle schoolsoorten geldt dat Nederlands een centrale rol vervult in het curriculum. De consequenties werken wij in het volgende hoofdstuk uit.

ADVIES CURRICULUM NEDERLANDS BOVENBOUW

AANBEVELING 3: BORG DE CENTRALE ROL VAN HET NEDERLANDS EN HET SCHOOLVAK NEDERLANDS IN ALLE ONDERWIJSSOORTEN

2.1. *Onderwijs Nederlands*

Een eerste vereiste is voldoende onderwijstijd voor het schoolvak Nederlands, dat wil zeggen ten minste vier klokuren per week² voor lezen, schrijven en literatuur (zie OECD 2014, voor de definitie). Vastgesteld is dat taalvaardigheidsontwikkeling niet geleidelijk, maar grillig verloopt. Het onderwijs moet leerlingen daarom intensief en blijvend blootstellen aan rijke taal en hen heel veel *bewuste* oefenmogelijkheden bieden om hun vaardigheden, kennis en inzichten uit te breiden, te verfijnen en te automatiseren. De onderwijstijd is nu echter soms heel beperkt³, onvoldoende om leerlingen ver genoeg te brengen in een ambitieus curriculum. Maar zelfs met vier klokuren is flexibiliteit in onderwijstijd geboden: er zal een groep leerlingen zijn die meer onderwijstijd nodig heeft om hun basisvaardigheden te automatiseren (zie paragraaf 3.1.).

2.2. *Onderwijs in het Nederlands*

Alle onderwijsgevenden in alle schoolvakken doen een beroep op het Nederlands, en dragen daarmee bij aan de ontwikkeling van de taalbeheersing van hun leerlingen.

Een tweede vereiste is dat alle oefenmogelijkheden in alle andere vo-schoolvakken benut worden. Teksten leren lezen, teksten leren schrijven, precies, doeltreffend en correct leren formuleren: het beroep op Nederlands is inherent aan het onderwijs in alle vakken. Professionaliseer daarom alle vakdocenten (andere vakken dan Nederlands). Bied hen een basiscursus didactiek Nederlands voor hun registratie in het lerarenregister: wat komt er kijken bij teksten schrijven, antwoorden formuleren, hoofdstukken lezen, vakspecifiek redeneren; hoe hangt taal- en begripsontwikkeling samen?⁴

² OECD (2014), "Indicator D1: How much time do students spend in the classroom?", in *Education at a Glance 2014: OECD Indicators*, OECD Publishing. doi.org/10.1787/888933119530. In Europa loopt het aandeel van lees-, schrijf- en literatuuronderwijs van de hoeveelheid verplichte instructietijd uiteen van 18 tot 37% in het basisonderwijs en 12 tot 33% in het voortgezet onderwijs. Het gemiddelde in OECD-landen bedraagt resp. 22 en 14%. Nederland haalt dat gemiddelde maar net (4,3 uur in basisonderwijs, 3 uur in vo l).

³ Twee lessen van 45 minuten per week komt voor.

⁴ Zo'n cursus kan landelijk ontwikkeld worden en digitaal ondersteund; Leraren Nederlands op scholen kunnen getraind en geaccrediteerd worden om dergelijke cursus schoolgebonden te geven.

ADVIES CURRICULUM NEDERLANDS BOVENBOUW

Een derde vereiste is dat leerlingen op school in een rijke taalomgeving moeten verkeren om hun taalvaardigheid te kunnen aanscherpen. Daarom moeten er eisen gesteld worden aan het taalgebruik in het onderwijsleermateriaal en de instructie⁵. Stel daarom eisen aan het Nederlands van alle docenten in woord en geschrift: Alle vo-docenten functioneren op het 4F-niveau van het Referentiekader Taal⁶.

2.3. Docenten Nederlands

Docenten Nederlands moeten collega's van andere vakken bij kunnen staan in het verbeteren van de taalvaardigheid van hun leerlingen (vaktaal, formuleerbaarheid) . Docenten Nederlands moeten kennis kunnen nemen van vakspecifieke vormen van taal in andere schoolvakken op hun school. Daarvoor zijn faciliteiten (tijd) en scholingsprogramma's (expertise) nodig. Beleidsondersteuning op macro- en mesoniveau is een voorwaarde.

⁵ Hier gaat het om het taalgebruik van de docenten, in schriftelijk instructie- en toetsmateriaal en in mondelinge instructie. Er zijn in dit opzicht zeker ook eisen te stellen aan het commerciële onderwijsleermateriaal, dat soms zeer arm is qua taalgebruik.

⁶ Met uitzondering van native speakers in het onderwijs in moderne vreemde talen. 4F in het referentiekader Nederlands komt overeen met C1 uit het Europees Referentiekader Taal.

3. SPECIFIEKE INVULLING VAN HET SCHOOLVAK NEDERLANDS

AANBEVELING 4: CREËER SECTORSPECIFIEKE PROFIELEN VOOR HET VAK NEDERLANDS MET BEHOUD VAN HET ALGEMEEN VORMENDE KARAKTER

In alle onderwijssoorten is het schoolvak Nederlands een algemeen taal- en cultureel vormend schoolvak: leerlingen verwerven generieke vaardigheden. In de bovenbouw komen daar twee specifieke functies bij: het biedt leerlingen een talige voorbereiding op de wereld van beroepen en op voortgezette educatie. In het onderstaande bieden wij voor het onderwijssoortspecifieke deel in paragraaf 3.2 tot 3.5 eerste aanzet. Daaraan voorafgaand vragen wij aandacht voor een klemmend probleem dat, helaas, tot in de bovenbouw speelt.

3.1. On- en laaggeletterdheid

Voor alle onderwijssoorten geldt ook in de bovenbouw de zorg voor ongeletterde of laaggeletterde leerlingen. Bij deze leerlingen zijn de basistechnieken nog niet geautomatiseerd, een vereiste om vloeiend te kunnen lezen en schrijven.

Er zijn vooral in het vmbo veel te veel leerlingen die nog serieus werk moeten maken van het automatiseren van basisvaardigheden voor lezen en schrijven.⁷ Het curriculum moet daar, naast het reguliere schoolvak Nederlands ruimte voor bieden, en leerlingen moeten daarbij professioneel ondersteund worden. Op elke school zouden specialisten zulke ondersteuning moeten bieden.⁸ Er zijn daartoe landelijke professionaliseringstrajecten nodig voor docenten vmbo, havo en vwo. Die trajecten kunnen opgenomen worden in het lerarenregister.

⁷ In 2014 zou 48% van de leerlingen die vmbo bb afsloten het 2F niveau niet hebben behaald; voor KB was dat 9%; van de havo-leerlingen behaalde 9% niveau 3F niet, van de vwo-leerlingen zou 24% 4F niet hebben gehaald (Van Onna, M., Straat, H., & Alberts, R. (z.j.). Verslag ijkingsonderzoek centrale examens Nederlands VO 2014. Arnhem: CITO.

⁸ Een dergelijke versterking van de bovenbouw vmbo zal kunnen bijdragen aan een betere aansluiting met het mbo.

3.2. *Vmbo*

In het beroepsvoorbereidende onderwijs biedt het vak Nederlands in de bovenbouw een algemene taal- en cultureel vormende component en een beroepsvoorbereidende component.

Het verwerven van beroepsgerichte taalcompetenties moet deels gebeuren via contextrijke onderwijsleersituaties, die meestal beschikbaar zijn in de beroepsvoorbereidende lessen van de twee laatste leerjaren. Zulk onderwijs is sectorspecifiek en vindt plaats, binnen en buiten de school, in simulaties en stages.⁹ De rol van het vak Nederlands en de specifieke expertise van de docent Nederlands in die component is cruciaal en moet geborgd door sector-specifieke lessen en groepen te organiseren, met inbreng van Nederlands en de docenten van de beroepsvoorbereidende vakken. De schoolorganisatie zal hierop moeten anticiperen.¹⁰

3.3. *Havo*

In het havo ligt het accent op het voorbereidend toegepast wetenschappelijke karakter van de schoolsoort. Dit betekent dat leerlingen kennis opdoen van beroepspraktijken uit verschillende sectoren waarin professionele communicatie een hoofdrol speelt, zoals crisiscommunicatie, gezondheidscommunicatie, marketing, journalistieke technieken, discussie- en debatvaardigheden in specifieke beroepscontexten. Zij nemen ook kennis van toegepast onderzoek naar dergelijke praktijken, zoals onderzoek naar wat werkt in crisiscommunicatie en persuasieve technieken, en oefenen in contextrijke situaties.

3.4. *Vwo*

In de bovenbouw van het vwo ligt het accent op het voorbereidende wetenschappelijke karakter van de onderwijssoort. Dat betekent dat taal, taalgebruik, taalcultuur en literatuur ook object van studie zijn, en dat leerlingen inzichten opdoen over de wetenschapsvorming over taalsystemen, taalgebruik en litera-

⁹ *Met het samenwerken tussen de beroepsvoorbereidende vakken en Nederlands is wel ervaring opgedaan: Toorenaar, A., Rijlaarsdam, G., & Poortvliet, D. (2006). De koffietafel. Nederlands en beroepsvoorbereidende vakken: experimenteren in het vmbo. Levende Talen Magazine, 93(8), 5-7.*

¹⁰ *Het ligt voor de hand dat het opstellen van een sectorspecifiek deel van het schoolvak Nederlands hand in hand gaat met een dergelijk traject in het mbo, om de aansluiting in de beroepskolom te optimaliseren.*

tuur, ook in historisch perspectief, die inzichten kunnen toepassen, en leren over die inzichten te communiceren.

3.5. Verdiepingsprogramma's in havo en vwo

LTN stelt voor om in de bovenbouw van havo en vwo een differentiatie aan te bieden; niet zoals in het vmbo naar beroepssector, en ook niet per se per profiel. We pleiten in plaats daarvan voor twee programma's (Nederlands A, Nederlands B). Alle leerlingen in alle profielen volgen een nieuw programma Nederlands A. Dat is een volwaardig en rijk programma dat recht doet aan alle eisen en overwegingen die in het voorafgaande zijn besproken (par 3.3.-3.4).

Leerlingen moeten kunnen opteren voor een extra programma Nederlands B, dat dieper ingaat op literatuur, creativiteit en kritische communicatie, de drie taalgebruiksdomeinen zoals beschreven in de huidige voorstellen van Curriculum.nu Nederlands.¹¹ Nederlands B gaat ook dieper in op de wetenschappelijke benaderingen, ook in historisch perspectief, van taal, taalgebruik en cultuur. LTN beveelt aan om de wetenschappelijke denkwijzen uit de academische disciplines die verbonden zijn met het schoolvak Nederlands op te nemen in het curriculumvoorstel voor de bovenbouw. In de aanbevelingen voor de bovenbouw, voortkomend uit de feedbackbijeenkomsten met docenten, maakt Curriculum.nu al gewag van verdiepende projecten.¹²

Qua organisatie hebben scholen verschillende opties, al naargelang zij zich willen profileren: leerlingen uit alle profielen kunnen Nederlands B kiezen in de vrije ruimte die het schoolcurriculum biedt of Nederlands B zou verplichte keuze kunnen zijn in het profiel Cultuur en Maatschappij.¹³

¹¹ *Leden van LTN opperden of het behalen van zo'n verdiepingsvak geen certificaat zou kunnen opleveren, in navolging van Cambridge, Goethe, DELF.*

¹² *Wij hebben hierover eerder gepubliceerd in het vakblad: Rijlaarsdam, G., Gerits, H., & Janssen, T. (2019). Nederlands anders in het cultuur- en Maatschappijprofiel. Levende Talen Magazine, 106(4), p. 40-41*

¹³ *Dit zou een mogelijkheid kunnen zijn om dergelijk programma's in samenwerking met sectoren uit het hbo en wo te maken in professionele leergemeenschappen.*

4. WAT IS ER NODIG?

AANBEVELING 5: BEVORDER EEN SNELLE PROCEDURE OM TOT EXAMENPROGRAMMA'S EN EEN REFERENTIEKADER NEDERLANDS TE KOMEN

In de bovenbouw gaan veranderingen in onderwijsinhoud en wijzigingen van de examenprogramma's hand in hand. Examens zijn de poort tot een hogere onderwijssoort (vmbo-mbo, havo-hbo, vwo-wo).

Levende Talen Nederlands stelt voor te onderzoeken of voor het bovenbouwtraject de ontwikkeling van de onderwijsinhoud, het wettelijke referentiekader en de examenprogramma's gelijktijdig ter hand kan worden genomen.

De voorstellen voor het onderwijsaanbod van Curriculum.nu zijn zo duidelijk richtinggevend dat het Levende Talen Nederlands onnodig lijkt om eerst bouwstenen voor de bovenbouw op stellen, daarna eindtermen vast te stellen, en daarna een Referentiekader. Globale beschrijvingen van bovenbouwprogramma's zullen volstaan, mits die zijn gebaseerd wat Curriculum.nu formuleerde als de essenties voor het hele curriculum en de bouwstenen voor po en vo I. Op basis van die beschrijvingen kunnen examenprogramma's vmbo, havo en vwo opgesteld worden. Die programma's hebben ijkpunten nodig via een nieuw referentiekader, dat de nieuwe examens en het onderwijsaanbod op de verschillende uitstroomniveaus verbindt: het legt vast op systeemniveau wat het onderwijs moet bereiken aan het eind van een scholingstraject als het om kwalificatie gaat.¹⁴

Het opstellen van globale inhoudsbeschrijvingen voor de bovenbouw, examenprogramma's en referentiekader moet samengaan met degelijk, formatief onderzoek naar werkzaamheid en haalbaarheid: vinger aan de pols.

4.1. Een nieuw referentiekader Taal

Het vigerende referentiekader Taal (2009)¹⁵ moet worden vervangen, opdat het past bij het nieuwe onderwijsaanbod. Een referentiekader Taal garandeert dat

¹⁴ De huidige examenprogramma's vmbo-havo-vwo zijn nu gedefinieerd op drie niveaus: 2F, 3F en 4F in het Referentiekader Taal dat de onderwijsopbrengst op kwalificerende drempels tussen onderwijssoorten beschrijft. In de focus op kwalificatie schuilt het gevaar zo'n referentiekader in het basisonderwijs (niveau 1F en 1S) en het mbo (2F, 2S) te kunnen leiden tot een beperkt op kwalificatie gericht onderwijsaanbod. De kwaliteit van onderwijs moet zowel op onderwijsaanbod als op onderwijsopbrengst worden afgelezen.

¹⁵ Referentiekader Taal en rekenen. De referentieniveaus (2009). Enschede: SLO.

het onderwijs zorg draagt voor een passend niveau van kwalificatie, zo dat de leerlingen mondig deel kunnen nemen aan de maatschappij, aan verdere educatie en aan de arbeidsmarkt. Opstroming binnen en tussen de onderwijssoorten is in het Nederlandse onderwijsstelsel stevig verankerd en dat moet zo blijven.

De reikwijdte van het nieuwe referentiekader zal ruimer moeten zijn dan die van het huidige referentiekader:

1. De kwaliteitsniveaus zullen gelden voor *alle* taalgebruik van leerlingen in *alle* leerdomeinen. Daarmee is de school als geheel verantwoordelijk voor de onderwijsopbrengst qua taal, en stellen ook examenprogramma's van andere vakken eisen aan bijvoorbeeld de formulering van geschreven werk.
2. Het bestrijkt *alle* onderwijssoorten, inclusief het MBO waarvoor op dit moment nog geen nieuwe beschrijving van de onderwijshoud voorhanden is.¹⁶

Aan de inhoud van het referentiekader moet een wetenschappelijke analyse ten grondslag liggen van het onderwijsaanbod Nederlands dat curriculum.nu beschrijft. Zo'n analyse biedt een kader om cruciale opgaven (taalgebruikssituaties) en concepten (begrippen om over taalgebruik te kunnen spreken) vast te leggen. Die analyse legt de funderende vaardigheden en noodzakelijke kennis bloot om ter zake kundig over taal en tekst van gedachten te kunnen wisselen en brengt samenhang aan binnen en tussen de onderwijssoorten.

4.2. Een nieuw examenprogramma

Een nieuw examenprogramma voor Nederlands is nodig, zelfs als er voorlopig nog geen nieuw onderwijsaanbod zou komen (Advies Examen Nederlands, 2018).¹⁷ Leraren Nederlands ervaren de huidige toetsing in het centraal examen als zeer beperkt: in havo/vwo wordt uitsluitend leesvaardigheid getoetst; in het vmbo wordt weliswaar ook schrijfvaardigheid getoetst, maar in te sterk geformaliseerde vorm. Men ervaart de toetsing als fnuikend voor het voorafgaande onderwijs:

¹⁶ Niet geheel onmogelijk moet het zijn om de referentieniveaus door te trekken tot aan bachelor- en masterniveau, in relatie met de Dublin-descriptoren.

¹⁷ Project gefinancierd door het college voor Toetsing en Examens. Zie rapporten: <https://lerarennederlands.nl/schoolexamen-lees-en-schrijfvaardigheid>.

ADVIES CURRICULUM NEDERLANDS BOVENBOUW

1. Te grote nadruk (50%) in het eindcijfer Nederlands op leesvaardigheid, met negatieve terugslageffecten, waaronder de veronachtzaming van schrijfvaardigheid;
2. te zeer toegespitst op tekst- en argumentatieanalyse, te weinig aandacht voor interpretatie en evaluatie van tekstinhoud en –vorm.

Van een nieuw examenprogramma Nederlands verwacht Levende Talen Nederlands:

1. Mogelijkheden tot meer integrale wijze van toetsing, beter passend bij de uitgangspunten van de onderwijsinhouden van curriculum.nu;
2. een evenwichtige bijdrage van de domeinen NL aan het programma;
3. heroverweging van de weging in het eindcijfer van het centraal schriftelijk examen en het schoolexamen opdat het cijfer van een leerling recht doet aan het geheel van de vakonderdelen, ook die niet centraal getoetst (kunnen) worden,
4. overweging van de mogelijkheid onderdelen eerder af te sluiten, opdat scholen ervoor kunnen kiezen leerlingen programmaonderdelen uit het vervolgonderwijs aan te bieden,¹⁸
5. onderzoek naar de mogelijkheid voor een praktisch (en gespreid) centraal examen, zoals dat nu al gangbaar is bij de kunstvakken,¹⁹
6. een kwaliteitsborging Schoolexamen
 - a. met richtlijnen, voorbeelden van *good practice*, wellicht voorschriften voor minimale bijdrage van elk subdomein van onderwijsinhouden;
 - b. investering in de professionalisering van evaluatie- en toetsvaardigheden op scholen.

4.3. Inspirerende voorbeelden

In plaats van het formuleren van bouwstenen zoals nu beschreven voor po en vo I door het ontwikkelteam Nederlands ziet Levende Talen Nederlands voor de bovenbouw liever inspirerende voorbeelden van (delen van) onderwijsprogramma's. Bij de totstandkoming ervan worden docenten vo betrokken en docenten uit het vervolgonderwijs. Thema's voor dergelijke voorbeelden zijn samenhang (par 5.1, 5.2) en de nieuwe onderwijsinhouden (zie par 5.3). In het

¹⁸ Dergelijk onderwijs kan deels op afstand wellicht, via blended learning

¹⁹ Zo'n praktisch CE-examen vindt buiten de standaard CE-periode plaats, over een langere periode waarin leerlingen kunnen werken onder gestandaardiseerde condities aan praktisch werk, zoals werkstukken, verhalen etc.

ADVIES CURRICULUM NEDERLANDS BOVENBOUW

volgende hoofdstuk doen we voorstellen om ontwikkeling en professionalisering deels samen op te laten gaan.

5. INVOERINGSONDERSTEUNENDE MAATREGELEN (VMBO, HAVO, VWO)

AANBEVELING 6: VOER DE VERNIEUWING VERANTWOORD EN RESPECTVOL IN

Levende Talen Nederlands stelt een aantal maatregelen voor om de invoering van een nieuw curriculum te ondersteunen. De invoering van een nieuw curriculum vergt veel tijd en aandacht van docenten en scholen, en vindt altijd plaats terwijl men nog volop aan het werk is: tijdens de verbouwing blijft de winkel open. De ontwikkeling van de voorstellen van curriculum.nu in 2018-2019 heeft maar weinig docenten bereikt: er was geen werktijd ingeruimd voor docenten om deel te nemen aan feedbackbijeenkomsten, bijvoorbeeld. Als het tot verdere uitwerking en daadwerkelijke implementatie van een curriculum komt, is zorgvuldigheid vereist, met ruime mogelijkheid tot professionalisering in het licht van de vereisten van het nieuwe onderwijsaanbod en het nieuwe examenprogramma. Stel daarom ruim tijd beschikbaar.²⁰

Bij alle voornemens om professionalisering voor de bovenbouw te programmeren en stimuleren is uitwisseling tussen onderwijssectoren essentieel: tussen onder- en bovenbouw van het vo, tussen bovenbouw vmbo en mbo, tussen bovenbouw havo/vwo en hoger onderwijs.

5.1. Samenhang tussen leerdomeinen

We brengen drie punten onder de aandacht om scholen en vaksecties te stimuleren werk te maken van samenhang tussen leerdomeinen.

1. Bied scholen administratieve ruimte en middelen (tijd voor docenten) om nieuwe samenhangen aan te brengen tussen leerdomeinen. De keuze is aan scholen. Sommige scholen zullen het literatuuronderwijs van de verschillende talen in samenhang aan willen bieden, andere scholen zullen ervoor kiezen ook delen van het cultuur- en filosofieonderwijs erbij te betrekken. Een andere vorm van synergie kan bereikt worden in samenwerkingsprojecten Nederlands/Engels (bijvoorbeeld: academisch schrijven in vwo). Dergelijke initiatieven moeten niet belemmerd worden door administratieve procedures (gezamenlijke eindcijfers)²¹. Het op te stellen examen-

²⁰ *Docenten van vakgroepen moeten bijvoorbeeld op regionaal niveau (reistijd beperken), enkele keren per schooljaar, enkele dagen achtereen in de gelegenheid zijn onderwijs te ontwikkelen en zich te professionaliseren.*

²¹ *Zo'n procedure heeft bijvoorbeeld de ontwikkeling van Geïntegreerd Literatuuronderwijs geblokkeerd.*

ADVIES CURRICULUM NEDERLANDS BOVENBOUW

programma moet de ruimte bieden aan scholen om verwante subdomeinen in samenhang te toetsen in het Schoolexamen.

2. We stellen voor een open call te hanteren opdat vakgroepen/scholen projectvoorstellen kunnen doen voor duurzame verbinding van subdomeinen die de school het best past, onder het motto: Richting en ruimte.
3. Bied dergelijke initiatieven ook professionalisering aan via lerarenopleidingen die zich immers ook moeten voorbereiden en inwerken in de nieuwe onderwijsprogramma's en dat kunnen doen via het begeleiden van scholen en vaksecties, en daarvoor scholing moeten ontwikkelen.

5.2. Samenhang binnen een leerdomein

We brengen twee punten onder de aandacht om scholen en vaksecties te stimuleren werk te maken van samenhang tussen leerdomeinen.

1. De implementatie van de nieuwe onderwijsinhouden in de bovenbouw zal bevorderd worden door inspirerende voorbeelden van onderwijsprogramma's op schoolniveau, die tot stand komen in samenspraak met docenten. Het gaat er dan met name om hoe elementen binnen en tussen de subdomeinen van het curriculum te combineren zijn tot effectief en inspirerend onderwijs. Wellicht is de vorm van professionele leergemeenschappen, met inbreng van vakdidactici en onderzoekers van lerarenopleidingen hbo/wo een geschikte vorm. Ook hier bepleiten we een open call format: Richting en ruimte.
2. Een specifiek aandachtspunt zal de leesbevordering in de bovenbouw VO moeten zijn. In het licht van persoonlijke ontwikkeling en multiculturele socialisatie is het belangrijk dat leerlingen die het onderwijs verlaten in voldoende mate in aanraking zijn gekomen met narratieve en informatieve teksten die (1) hen helpen een beeld te vormen van werelden en culturen die zij niet van huis uit kennen en (2) bijdragen aan het vlotter en met meer toewijding leren lezen. Samenhang aanbrengen tussen de leerdomeinen (NL, MVT) kan eraan bijdragen dat er een leesbevorderingscultuur ontstaat op de school. Scholen moeten uitgedaagd en ondersteund worden om zo'n leesbevorderingscultuur tot stand te brengen, via professionalisering van expertdocenten en het ontwikkelen en delen van goede praktijken.

5.3. Nieuwe onderwijsinhouden

In de beschrijving van de onderwijsinhouden Nederlands zijn er ten minste zes grote veranderingen aan te wijzen in de inhoud van het schoolvak. Het betreffen nieuwe onderwijsinhouden, of nieuwe definities van bestaande onderwijsinhouden.

1. Nieuwe onderwijsinhouden:
 - a. expressie/creatief experimenteren met taal,
 - b. ontwikkeling van taalvermogen/taalleervermogen als expliciet onderwijsdoel,
 - c. aandacht voor metacommunicatie: leerlingen leren over taal, taalgebruik, en literatuur te communiceren, wat vereist dat leerlingen beschikken over concepten en termen om over dergelijke verschijnselen te communiceren,
 - d. meertaligheid en culturele vaardigheden.
2. Uitbreiding van bestaande onderwijsinhouden:
 - a. uitbreiding van het begrip literaire competentie en leesbevordering,
 - b. verbreding van taalvaardigheidsonderwijs (ruimere definitie van teksten, kritische informatieverwerking, digitale communicatie).

LTN stelt voor dat er rond deze en andere vakdidactische kwesties scholing en informatie beschikbaar komt voor leraren en lerarenopleidingen. Dat zullen inspirerende voorbeelden zijn, verbonden zijn met achterliggende theoretische vakdidactische concepten en beschikbaar internationaal onderzoek, opdat de gebruiker de essenties doorgrondt die het voorbeeld toont. We voorzien twee soorten digitale publicaties (in woord en beeld):

- theoretische verdieping: bondige vakdidactische publicaties die achtergronden toelichten en verantwoordingen bieden, om bewuste invoering van veranderingen mogelijk te maken,
- praktische uitwerkingen op die theorie gebaseerd.

5.4. Invoering en de rol van de vakvereniging

1. Levende Talen Nederlands is een vereniging van vele groepen betrokkenen bij het onderwijs Nederlands:
 - a. leraren uit het vo, mbo, hbo en wo,
 - b. lerarenopleiders (hbo, wo),
 - c. vakexperts (hbo, wo), en
 - d. vakdidactici en onderzoekers.

ADVIES CURRICULUM NEDERLANDS BOVENBOUW

2. Waar nodig of gewenst zal Levende Talen Nederlands willen bijdragen aan invoering via *professionalisering, ontwikkeltrajecten, registratie in het lerarenregister*. In dergelijke projecten kunnen SLO en Levende Talen Nederlands (met de Werkgroep Onderzoek en Didactiek Nederlands) samenwerken met diverse relevante groeperingen, samen te stellen op basis van de doelen van de projecten. Te denken valt aan leden van het ontwikkelteam Nederlands van Curriculum.nu, lerarenopleiders, meesterschapsteams (Nederlands, Moderne Vreemde Talen), nascholingsexperts, onderzoekers, vakexperts.
3. Levende Talen Nederlands draagt graag bij aan disseminatie via scholingsbijeenkomsten en het vrij en gratis digitaal beschikbaar stellen van projectuitkomsten en inspirerende voorbeelden.

6. COLOFON

Deze notitie is tot stand gekomen onder verantwoordelijkheid van het bestuur van Levende Talen Nederlands, na raadpleging van de Werkgroep Onderzoek en Didactiek Nederlands en twee ledenraadplegingen.

De Werkgroep Onderzoek en Didactiek van Levende Talen Nederlands bestond voorjaar 2019 uit: A. Stienstra, A. Damkot, A. ten Peeze, C. van Beuningen, G. van Silfhout, H. van den Bergh, J. van Rijt, K. Elving, L. van Ockenburg, M. Feddema, M. Schrijvers, M. Koek, N. Schaper, R. Damhuis, S. van Overmeeren, W. Groeneweg.

Aan de ledenraadplegingen namen deel, naast bestuursleden van LTN: A. van Oosterhout, E. Huppelschoten, E. Mantingh, F. Kosterman, G. Helfrich, H. Goosen, H. Bonset, I. Hurkmans, I. Ettés, J. Klein Kranenbarg, K. Echten, L. van Dijke, M. van Vliet, M. Koek, M. Luijten, N. Jaegers, N. van Schaik, N. Nagelmaeker, R. Vlooswijk, T. Schoonhoven, W. Zwart.

Het LTN-bestuur bestond voorjaar 2019 uit C. Ravesloot, G. Rijlaarsdam, H. Gerits, I. de Mulder, K. de Glopper, M. Bruinink, P. Stolwijk, R. Verbunt, X. de Bode.